

Jakten på KUBENs første museumsgjen- stand

ANNE KLIPPENVÅG PETTERSEN

KUBEN museum og arkiv har ca. 50 000 gjenstander i samlingen, og den vokser litt for hvert år. Men selv den største museumssamling har hatt sin spede begynnelse. For KUBENs del starter historien i 1832, da Arendals Skoles offentlige Bibliothek og Museum ble etablert. Men hva var museets første gjenstand? Med gaveprotokollen fra stiftelsesåret foran seg burde det være en smal sak å finne svar på dette!

Trepanasjonsbestikk i etui fra doktor Alexander
Møller. Museets første gjenstand?
KUBEN, AAM.11190. Foto: Gerd Corrigan.

I utstillingen «Bak fasaden» møter vi på en gjenstand som er registrert i databasen vår med opplysningen «Første innføring i gaveprotokollen fra 1832».¹ Da redaksjonen i Aust-Agder-Arv ønsket en tekst om en gjenstand fra KUBENs samling til årets utgave, kom jeg på denne opplysningen. Det å skrive om vår første museumsgjenstand, virket som en morsom idé som var enkel å gjennomføre. Men så enkelt skulle det selvfølgelig ikke bli.

Da Arendal Skoles offentlige Bibliothek og Museum ble stiftet i 1832, ble innbyggerne i Arendal oppfordret til å gi materiale til museet. Samme år ble det sirlig innført i en tykk gaveprotokoll hva som ble gitt av hvem. Det var museets fem stiftere som ble innskrevet som de første givere, i rekkefølgen: Alexander Christian Møller, Otto Vincent Lange, Morten Smith Dedekam, Jacob Thue og Andreas Faye. Men hva var den første gjenstanden som ble innlemmet i museets samling?

Den omtalte gjenstanden fra «Bak fasaden» er et trepanasjonsbestikk i etui fra slutten av 1700-tallet.² I et papptrukket etui med messingbeslag, finner vi 12 kirurgiske instrumenter liggende på et rødt fløyelsunderlag. En staselig gjenstand som passer fint til rollen som et museums første ervervelse. Vi ser blant annet en liten kost, en barberkniv med skilpaddeskapt og en stor tang som er stemplet med et ukjent fabrikkmerke. Giveren er distriktslege Alexander Christian Møller (1762–1847). Kanskje har han brukt disse instrumentene selv? I 1792 tok han kirurgisk eksamen i København, hvor akademiet erklærte ham for «en erfaren og duelig Chirurg og verdig til at blive befordret».³

Trepanering sies å være verdens eldste form for kirurgi. Utstyret og grunnen til å utføre trepanering har endret seg gjennom årene, men praksisen er det samme: bore et hull gjennom kraniet. Arkeologiske funn av trepanerte hodeskaller er avdekket hos gamle kulturer mange tusen år tilbake.⁴ Man tror at mennesker begynte med dette for å slippe ut onde ånder fra verkende hoder. På 1700-tallet blomstret interessen for denne type kirurgi opp, og enkelte medisinhistorikere omtaler århundret som

«trepaneringsårhundret».⁵ Gjennom 1700-tallet ble inngrepet spesielt brukt for å behandle hjernerystelser og hjernebetennelser. I løpet av 1800-tallet gikk bruken av trepanering gradvis tilbake.

Da jeg ærbødig åpnet museets første gaveprotokoll, lurte jeg egentlig først og fremst på hvordan ordet trepanasjonsbestikk ble stavet i 1832. Men isteden fant jeg ut at protokollens første innførsel ikke nevner disse kirurgiske instrumentene i det hele tatt, noe man kan kalle en strek i regningen. Det vi derimot finner er en generell beskrivelse av det doktor Møller ønsket å gi til den påbegynte biblioteksamling etter hans død:

Jeg Undertegnede erklærer og bekræfter herved: At have givet og bortskjenket alle mine Bøger saavel medicinske som andre Bøger, Korter og Kobberstykker til Arendals Byes Real og Middelskoles paabegynte Bibliothek, dog saaledes: At de først afgives efter min Død.⁶

Deretter følger en samlebeskrivelse over det skolen skal få når et egnet lokale er skaffet:

Dernest giver jeg ligeledes alle mine Mineralier, saavel indenlandske som udenlandske, mine physiske og chirurgiske Instrumenter og Apparater med alt Tilbehør af Electriscer Maschiner, Luftpumpe etc. tillige med en lille Samling af Insekter og Planter af Arendals Omegn.⁷

Det første som er innskrevet er «Bøger, Korter og Kobberstykker» til biblioteket, og ikke gjenstander, som først kommer lenger ned på listen. Selve trepanasjonsbestikket er altså ikke nevnt med et ord, men inkluderes i en generell beskrivelse av alle Møllers «physiske og chirurgiske Instrumenter». Det var jo litt nedtur, og punkterte effektivt min enkle artikkelidé.

Min nye fremgangsmåte for å finne samlingens startskudd, ble nå å finne alle gjenstandene vi har etter doktor Møller, og se disse opp mot hans innførsel i protokollen. Man skulle tro at museet har en stor samling etter ham. Men en husbrann hos Møller i 1840 satte en stopper for planene om å gi gjenstander til museet. I nekrologen hans kan vi lese:

Luftpumpe i messing med mohagnifot. Gave til museet fra doktor Alexander Møller. Kan denne pumpe liv i håpet om å finne museets første gjenstand? KUBEN, AAM.07804.
Foto: Gerd Corrigan.

Men efterat en Ildsvaade i Marts Maaned 1840 havde ødelagt hans huus, hvorved en vigtig Deel af De for Musæet bestemte Gjenstande, som endda ikke vare afleverede, gik forlorne og hans Sind derved meget nedstemtes, trak han sig i 1843 aldeles ud av Lægevirksomhed for at offre Resten av den høie Alder til Rolighed og stille Sysel.⁸

I KUBENs samling i dag finner vi derfor veldig få gjenstander som er gitt av Alexander Møller. Vi har en anatomisk kvinnefigur,⁹ to sedler fra henholdsvis 1810 og 1814,¹⁰ en luftpumpe,¹¹ i tillegg til det ovennevnte trepanasjonsbestikket. Ser vi nøyer på innførselen i gaveprotokollen, ser vi faktisk at en luftpumpe nevnes. Dersom det er den samme luftpumpen vi har i samlingen vår, er kanskje dette museets første gjenstand?

En liten forvikling oppstod da jeg leste artikkelen om doktor Alexander Møllers Minde av Kirsten Hellerdal fra 1983. I den nevner Hellerdal at «Flere av legeinstrumentene har vi imidlertid fortsatt ved museet. Det dreier seg om elektriserapparatet, luftpumpa og hjerneoperasjonsutstyret».¹² I gaveprotokollen er elektriserapparatet oppført før luftpumpen, og vil derfor være en tidligere tilvekst. Men om de hadde den i 1983, har vi mistet den på veien et sted. Dersom det er en innlemmet gjenstand, har noen valgt å registrere den uten å bruke noen av disse ordene: «Alexander Møller», «Electriseer Maschinen», «maskin», «elektriserapparat», «elektrisk», «apparat», eller «1832». Maskinen er som sunket i jorden, så jeg får sette en strek over den og se nærmere på luftpumpen.

Luftpumpen er av mahogni og messing, og er antatt å være engelskprodusert. I våre gjenstandsopplysninger står det skrevet «Den første gjenstand som er innført i gaveprotokollen fra 1832», nesten det samme som var opplyst om trepanasjonsbestikket. Luftpumpen er altså mest sannsynlig den første gjenstanden som nevnes i gaveprotokollen som vi faktisk finner (med mindre Møller hadde flere luftpumper). Kanskje ikke en like staselig gjenstand som trepanasjonsbestikket, men det føltes godt å

Medalje i anledning professor Nils Treschows avskjed fra Københavns universitet, 1813. Gave til museet fra Otto Vincent Lange. KUBEN, AAM.N.0001. Foto: Gerd Corrigan.

ha lykkes i min søken. Luftpumpen kan kronas som samlingens første tilvekst!

Men etter litt betenkningstid føltes ikke dette helt rett likevel. Doktor Møllers gave er gjenstander som ble lovet gitt til museet i fremtiden. I dag regnes ikke noe som innlemmet i samlingen før det faktisk fysisk befinner seg i museets bygg. Hva er så den første gjenstanden som museet innskrev og faktisk fikk? Jakten fører meg videre til neste giver på listen: skolebestyrer Otto Vincent Lange (1797–1870). I likhet med Møller begynner også han med en oppramsing av bøker han vil donere, før han kommer til gjenstandene:

Endeel Portraiter af den Oldenborgske Stamme, En Sølvmynt af Christian V, En Medalje Af Treschow, 2 gamle Snuus horn, Krogs og Knudssøn Portraiter i glas og lamina.¹³

Men historien gjentar seg. Slukøret måtte jeg stadfeste at i vår samling finnes ingen portretter av noen fra den oldenborgske stamme, ei heller noen sølvmynt prydet av Christian V med Lange som giver.

Hva som har hendt med disse gjenstandene siden 1832 er uvisst, men de har ikke blitt registrert inn i samlingen vår. Men alle gode ting er tre, og nummer tre på Langes liste fant vi både i databasen og (etter en massiv leterunde) også i magasinet. Hvilken glede! Så mine damer og herrer, la meg herved presentere KUBENs første gjenstand (som vi finner i dag):

Medalje i bronse med portrett av filosof, politiker og professor Nils Treschow (1751–1833).¹⁴ Æresmedaljen ble produsert i anledning professorens avskjed fra Københavns universitet, og laget i 1813 av medaljør Johannes Conradsen (1783–1856).¹⁵ Det er kanskje passende at den første gjenstanden innlemmet i samlingen til Arendal Skoles offentlige Bibliothek og Museum er tilknyttet en mann som var sterkt involvert i skoleverk og lærdom? Det hadde bare føltes mer autentisk om den faktisk stod som nummer én i gaveprotokollen også.

Jeg har ofte referert til gaveprotokollen i denne teksten, men det er viktig å ikke ta protokollen for god fisk. I KUBENs samlinger har vi bevart enkelte av givernes gavebrev. Når en sammenligner de daterte brevene med rekkefølgen givernes er innskrevet i protokollen, oppdager man at de ikke har blitt innført kronologisk i protokollen. Alexander Møllers innføring

er datert 9. mars 1832, og står oppført som nummer én. Men de etterfølgende givernes har gavebrev som er datert før dette. En ytterligere komplikasjon er at det som står i gavebrevene, heller ikke alltid er rett gjengitt. Vi har ikke funnet gavebrev etter Møller, men i Langes gavebrev er gjenstandene listet opp i en annen rekkefølge.¹⁶ I brevet står medaljen plutselig som nummer to, men de forsvunne portrettene står fremdeles som nummer én. Så hva burde man egentlig se på? Museets offisielle gaveprotokoll, eller gavebrevene fra givernes? Når blir en gjenstand offisielt innlemmet i en samling?

Denne artikkelen illustrerer godt hvor frustrerende det kan være å jobbe med gamle arkiver og samlinger. Det er sjelden et enkelt og lineært arbeid, og det er ikke alltid svaret man finner samsvarer med egne forventninger, om man skulle være så heldig å finne et svar. Men samtidig viser den hvorfor det er så viktig å ta vare på primærkilder. Hadde jeg ikke skrevet denne artikkelen, ville jeg nok i lang tid både sagt og trodd at trepanasjonsbestikket til doktor Møller er museets første gjenstand. Men hva ville jeg ha svart i dag dersom noen spurte meg om hva museets første gjenstand er?

– Det har jeg dessverre ikke et enkelt svar på!

Utrykte kilder

KUBEN, *Aust-Agder museum og arkiv*
PA-2065, Aust-Agder-Museet:
F01, L0001, Gaveprotokoll, 1832–1929.
D02, L0001, Korrespondanse 1832–1838

Trykte kilder og litteratur

Cohut, Maria 2019: Curiosities of medical history: Trepanation. *Medical News Today* (6. sept. 2019).
Hellerdal, Kirsten 1983: Doctor Alexander Møllers Minde. *Agderposten* (18. juni 1983).
Lindeklev, Haakon 2005: Nevrokirurgi i antikken. *Tidsskriftet Den Norske Lægeforening* (nr. 24, 2005).

Vestlandske Tidende årg. 1848.

Weilbach, Ph. 1890: Johannes Conradsen. *Dansk Biografisk Leksikon* bd. 4.

Aalholm, Olav Anton 1963: Alexander Christian Møller. *Aust-Agder-Arv*.

Noter

- 1 «Bak fasaden» er en midlertidig utstilling på KUBEN, basert på Conrad Nicolai Schwachs (1793–1860) manuskript «Erindringer af mit Liv indtil ankomsten til Trondhjem nedskrevne i Aaret 1848». Åpnet 4. juli 2020.
- 2 AAM.11190
- 3 Aalholm 1963.
- 4 Lindeklev 2005.

- 5 Cohut 2019.
- 6 KUBEN PA-2065/F01/L0001: Gaveprotokoll s. 2.
- 7 Ibid.
- 8 Alexander Møllers nekrolog, *Den Vestlandske Tidende*, 1. januar 1848.
- 9 AAM.10682.a–b
- 10 AAM.N.5980 og AAM.N.5966
- 11 AAM.07804
- 12 Hellerdal 1983, publisert i museets

- artikkelserie «Nytt om gammelt», som gikk i *Agderposten* mellom 1983 og 2004, se <https://www.kubenarendal.no/publikasjoner/nytt-om-gammelt/>
- 13 KUBEN PA-2065/F01/L0001: Gaveprotokoll s. 2.
- 14 AAM.N.0001
- 15 Weilbach 1890.
- 16 KUBEN PA-2065/D02/L0001, brev fra Lange 1832.